

Katona József: *Bánk bán*

Katona József főművének hosszú kálváriát kellett végigjárnia, míg sikert aratott. Sokáig nem is mutatták be, és három évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy teljes terjedelmében színpadra állítsák. Utóbb azután a darab nemzeti drámánkká, az iskolai tananyag kötelező részévé vált.

► *Mit gondolsz, örül neki egy szerző, ha iskolai tananyaggá válik a műve? Mi lehet ebben a jó, és mi lehet a rossz?*

Katona József pályája

Katona József (1791–1830) Kecskeméten született. Pesten jogot tanult, majd ügyvédként dolgozott. Ekkor került kapcsolatba az éveken át Pesten működő kolozsvári színtársulattal. Kisebbszerepeket vállalt, lovagregényeket alkalmazott színpadra, drámákat fordított majd írt a társulat számára. Reménytelen szerelemmel figyelte Széppataki Róza, a későbbi Déryné pályáját, akihez azonban oly szemérmesen közeledett, hogy a primadonna e vonzalomról mit sem sejtett. (K. J. monogrammal írt szerelmi valómását a színésznő – későbbi visszaemlékezése szerint – nem tudta értelmezni, kizártnak vélte, hogy írója a szerinte túlságosan is visszahúzódó Katona lenne.) Korosodva, szerelmében s az irodalmi életben is csalódva szakított a színházzal: hazatért Kecskemétre, és a város ügyészeként dolgozott haláláig.

Legmaradandóbb műve a többi drámája közül magasan kiemelkedő *Bánk bán*, amely történelmi eseményt dolgoz fel: II. András magyar király feleségének 1213-ban történt meggyilkolását. Katona 1815-ben, az *Erdélyi Múzeum* című folyóirat által kiírt első magyar drámapályázatra küldte be a *Bánk bán* első változatát. Alkotását nem díjazták, igaz, nem lehet biztosan tudni, hogy egyáltalán megérkezett-e a műve a bírálókhhoz. Maga a szerző így ír kudarcáról: „részemről elegendő hálát nem adhatok, hogy így esett; mert megvallom, hogy gyengét írtam.” Az első, pályázatra beküldött verzió után alaposan átírta a művét, a végső változat 1819-re készült el. Csak kiadását engedélyezték (előadását több mint egy évtizedig nem), de alig néhány példány fogyott el belőle.

A *Bánk bán* 1833-as kassai ősbemutatója is szinte teljesen visszhangtalan maradt, az 1839-es pesti előadást pedig értetlenség fogadta. A művet 1845-ben állították újra színpadra. Ekkor igazolódott be a

▲ Katona József portréja a *Bánk bán* 1856. évi kiadásához (Barabás Miklós, litográfia)

cenzára félelme: a Habsburg-ellenes mozgalmak aktuálpolitikai értelmezést adtak a darabnak. A gonosz merániakat a Habsburgokkal, a Petur-féle békétleneket a szabadságért küzdő, a nemzet szabadságharcát előkészítő forradalmárokkal azonosították. Így érthetjük annak a szimbolikus jelentőségét, hogy 1848. március 15-én a *Bánk bán*t tüzte műsorára a Nemzeti Színház. (A fel fokozott hangulatban végül el sem játszották a darabot.)

A *Bánk bán* előzményei

Katona művének számos szépirodalmi előzménye van. Már a 16. században készült egy német nyelvű dráma a történetből, de regény és elbeszélés is született belőle. A darab értékéből mindez semmit sem von le (tudjuk, hogy a Shakespeare-drámák is sokszor feldolgozott történetek újrafogalmazásai). A darabhoz írott jegyzésből az is kiderült, hogy Katona alaposan tanulmányozta a történelmi forrásokat is. Ezek – már a legrégebbiek is, például egy 1268 körül keletkezett osztrák krónika – *Bánk bán* feleségének elcsábításával okolják meg a királyné elleni merényletet. Hasonlóképpen fogalmaz a magyar *Képes Krónika*, majd az ezt követő *Thuróczi-krónika* is. Antonio Bonfini a 15. században ugyanezt a történetet mondja el, ám színesebben, terjedősebben. Katona művének ez utóbbi az elsődleges kiindulópontja.

A *Bánk bán* ettől még természetesen kitalált történet. Katona sajátos **dramaturgiát** ► teremt, melyben *Bánk* magánéleti (férj) és közéleti (bán) konfliktusának kettőssége kelt feszültséget.

A mű alaphelyzetét

A mű alaphelyzetét az *Előversengés* és az *Első szakasz* ismerteti meg. Először *Bánk* felesége, Melinda családját látjuk a színen. Bátyjainak, Mikhálnak és Simon-

nak a beszélgetéséből tudhatjuk meg, hogy ők spanyol menekültek az udvarban.

Petur ismerteti meg a közönséggel a főszereplőt is: Bánk bánt ő hívta haza vidéki szemléléről, s a nádor most neki mondja el röviden, milyen nyomorúságos körülményekkel szembesült. Bánkot kétségbe ejti, hogy a Petur által összehívott tanácskozás jelszava

a hitvesének neve: Melinda. Egyelőre azonban elhárítja magától az aggodalmat: Bánk nem lehet „szelme-féltő”, ostobán féltékeny férfi. De egy oldalajtó mögött szem- és fültanúja lesz, ahogy Ottó a feleségét ostromolja: immár van oka féltetni a szerelmét. Ráadásul Gertrudis Ottóhoz intézett szavait is hallhatja: a királyné szinte biztatja öccsét a csábításra.

Fogalmak

dramaturgia: a színpadi alkalmazhatóság kérdéseivel, a drámai művekkel foglalkozó elméleti és gyakorlati tudományág

„Bán, ébredezz; mert meglopattatik Bánk!”

(Katona József: *Bánk bán*)

- Mit jelent ez a mondat? Melyik része utal a magánemberre, melyik a közszereplőre? Bánk helyzetében neked melyik lenne a fontosabb?

Vitassuk meg!

Irány a szöveg!

1. Olvasd el a *Bánk bán* első felvonását! Foglald össze néhány mondatban a dráma alaphelyzetét, amely az első felvonásban kibontakozik!
2. Gyűjtsd össze a bemutatott szereplőket! Ábrával jelöld, milyen kapcsolatban állnak egymással!
3. A jelszón kívül mivel céloz még Petur a csábításra, amikor Bánkkal beszél?
4. Mi mindent hallgat ki Bánk? Mi az, amit nem hallhat?
5. Mi a legárpukodóbb Melinda számára Ottó viselkedésében?
6. A tragikum kiteljesedésében szerepet játszik a tragikus vétek, Bánk hibája is. Az első felvonásban milyen hibát követ el?
7. A tragikum sokszor a tudással kapcsolatos: a hős vagy túl sokat, vagy túl keveset tud. Bánk milyen témákban tájékozottabb, mint a társai? Milyen problémák összegződnek a tudatában?

A *Bánk bán*ból Erkel Ferenc készített operát Egressy Béni szöveggönyve alapján. A mű ősbemutatójára 1861-ben került sor. A második felvonásnak elején hangzik el Bánk híres, „*Hazám, hazám...*” kezdetű áriája. Az ária első része hősies, harcias, pontozott ritmikájú, míg a második fele szélesen áradó, szenvedélyes lírai dallam. Nemhiába lett nemzeti operairodalmunk legnépszerűbb áriájává.

Hallgasd meg az áriát Simándy József előadásában (a szövegét megtalálod a szöveggyűjteményben)! Írj értelmező esszét ezzel a címmel: **A leghíresebb magyar ária!**

Írásodban vedd figyelembe ezeket a szempontokat is:

- az ária két részének szövege közötti különbségek,
- dallam és szöveg összekapcsolódása a két részben,
- megidézett zenei hagyományok, a verbunkos szerepe!

ÉRTELMEZÉS

Erkel Ferenc
(1810–1893)

A Bánk bán cselekménye

Tavaly, az *Antigoné* elemzésekor megismerkedtünk a drámai művekre gyakran jellemző szerkezeti felépítéssel. Az ott megismert szerkezeti egységeket, az exozíciót, a bonyodalmat, a kibontakozást, a tetőpontot és a megoldást a *Bánk bán* elemzésekor is jól használhatjuk.

► *Idézd fel, hogy mit jelentenek az egyes fogalmak, és hozz rájuk példát az Antigonéból, a Hamletből vagy más drámából!*

Első és második szakasz

Az *Előversengés*ről és az *Első szakasz*ról, a dráma alaphelyzetéről korábban szoltunk. Ez az exozíció, amely azzal kelt feszültséget, hogy egyszerre zúdul benne a hősre az útján látott tapasztalat mellé a Petur-féle gyanús kezdeményezés.

A *Második szakasz* fő eseménye a Petur-féle összeküvés. A pártütő Petur lassanként a legóvatosabbakat is feltüzeli Gertrudis ellen. Először csak a királyné börtönbe vetését javasolja, jóllehet a szándéka túlmegy ezen: merényletre készül. Az érkező Bánk – személyes ellenszenvét feledve – Gertrudis védelmére kel, s bár elismeri bűneit, a törvénytelen pártütést leszereli.

Biberach, aki észrevette Bánk titkos hazaérkezését, arra számít, hogy ezúttal a magyarok fognak felülkerekedni, s eddigi pártfogója, Ottó megütheti a bokáját. Ezért – hogy elnyerje Bánk jóindulatát – Petur házába siet, s maga figyelmezteti Bánkot: rohanjon Melindához. A szakasz végére kiteljesedik a bonyodalom.

Harmadik szakasz

A *Harmadik szakasz*ban először Bánk és Melinda kétségbeesett veszekedését látjuk. A közepébe kapcsolódunk be, amikor Bánk épp válaszol feleségének: „*Hazudsz!*” Nem képes hitelt adni Melinda feltelezhető mentegetőzésének: kába volt („*Pokolbeli tűz ége csontjaimban*”).

Ekkor indul el a **krízis** ►, így Bánk szinte nem is hallja az őt másodszer is fölkereső Tiborc panaszait: a két alak nem lép dialógusba, párhuzamos monológjukban mindketten saját gondolataikat sorolják. Bánk később is sokáig elhárítja magától, hogy Tiborc intézkedést követelő panaszát „megértse”. Mikor azonban egy sebhelyről felismeri, hogy régi, hű embere áll előtte, érzelmei eluralkodnak rajta, és egy ígérettel lelket önt Tiborcba. Feleségét is rá bízta, így kapcsolódik össze a cselekményt meghatározó magánéleti és közéleti szál.

A szakasz utolsó jelenetének szerepe, hogy demonstrálja a merániak romlottságát. Ottó gátlástala-

▲ Bánk megöli Gertrudist, Csók István illusztrációja a Pesti Napló díszkiadásához, 1899

nul meggyilkolja Biberachot, mert az el akarja hagyni a veszélyben.

Negyedik és ötödik szakasz

A *Negyedik szakasz* a darab tetőpontját jelenti: Bánk és Gertrudis összecsapását. A fő konfliktust Mihál, Melinda és a kis Soma felléptetése készíti elő. Melindában egy ártatlan nőt, Mihálban egy becsületes aggot, Somában egy gyermeket tesz tönkre Gertrudis. A sokáig nagyon is visszafogott Bánkkal szemben Melinda örülete megengedi, hogy erősebb kifejezésekkel bírálja a királynét. Ezért mondatja ki épp vele Katona, amit oly gondosan készített elő: „*Koronák bemocskolója*” vagy, aki „*Király-házban bordélyt nyitottál*”.

Mire Bánkra kerül a sor, a nézőnek világosan látnia kell, milyen aljas a királyné. Ezt a logikai sort teszi teljessé, amikor Gertrudis tört ránt, s bár nem sikerül

a terve, így egyértelművé válik, hogy maga is gyilkos. A magánéleti és a közéleti motívum itt egybemosódik. Bánk mindkét sérelme a királynéra zúdul.

Az *Ötödik szakasz* a mű megoldása. Katona itt – egy zárlattól szokatlan módon – kinyitja a dráma fizikai terét. A király messze földről érkezik; Melinda halála úgyszintén homályos távolban történik, Bánk is messzi bolyongásából tér vissza, Petur büntetésére sem a színen, hanem a palotán kívül kerül sor.

Furcsán logikátlan a király ítélkezése, jóllehet Katona ebben a történelmi valóságot, a tényleges íté-

let furcsaságát örökíti meg. Hármasképp magyarázatot kapunk a meglepő kegyelmezésre. Egyfelől a király fél – s talán ez a legfőbb ok: hamar átlátja ugyanis, hogy az elégedetlenség országos lázadásba csaphat át, s Bánk megbüntetése könnyen válhat utolsó cseppé a pohárban. Másfelől mintha elfogadná Bánk érvelését: kisebb tragédia a királyné halála, mint hogyha távollétében polgárháború robbant volna ki. Harmadszor arra gondol: Bánk épp eléggé megbűnhődött már, s ahogy Myska bán mondja: itt „*a kegyelem iróztatóbb*”.

Fogalmak

krízis: a drámai műnem szerkezeti jellemzője, amely egy határhelyzet, válság állapotát jeleníti meg

„Utálatos beszéd! nem pártütés –
Kicsikart szabadság!”

(Katona József: *Bánk bán*)

- Petur „helyesbítése” a politikusi kommunikáció példája. Mi a különbség a két elnevezés között? Melyik mit sugall?

Vitassuk meg!

Irány a szöveg!

1. Olvasd el a *Bánk bán* második felvonását! Hogyan bonyolódik a történet Bánk szempontjából? Válaszd szét a magánéleti és a közéleti eseményeket!
2. Mivel igazolja Petur azt a nézetét, hogy Gertrudis nem érezhet úgy, mint a magyarok?
3. Miért épp Mikháltól kér felvilágosítást az érkező Bánk?
4. Milyen értelmezést kapunk a „bán” szó jelentéséről Petur szavaiból?
5. Gyűjtsd össze Bánk érveit, amelyekkel megpróbálja meggyőzni Peturt!
6. Biberach milyen alapon teszi felelőssé Peturt a Melinda-tragédiáért?

Bánk sorsa – családjával együtt – tragédiába torkollik, és ezt a tragédiát sok minden előre jelzi, vagy legalábbis sejteti a dráma elején. A Káel Csaba által rendezett operafilmbe szintén bekerült egy felvezető képsor, amely halászokat mutat, s amelyben szintén sejtetést érzünk.

Keresd meg a dráma idevágó szakaszait, nézd meg a film digitális tananyagunkban közölt részletét, majd írd összehasonlító esszét ezzel a címmel: **Figyelmeztető jelek Katona József drámájában és az operafilmekben!**

Írásodban vedd figyelembe az alábbi szempontokat is:

- Mit jeleznek előre Petur bán szavai?
- Mit lát intő jelnek Bánk?
- Hogyan utal előre a film, és mit sejtet?
- Milyen vizuális és audiális eszközökkel éri el a kívánt hatást?

ÉRTELMEZÉS

Jelenet a *Bánk bán* című operafilmről (rendezte: Kael Csaba, 2002)

Bánk kettős konfliktusa

Bánk helyzete és karaktere több szempontból is párhuzamba állítható Hamlettel. Mindketten vívódó alakok, akik a tudás és a hatalom birtokában is nehezen döntenek.

► *Idézd fel a Hamlet, dán királyfi cselekményét! Mit „tud” Hamlet, miért vívódik? Hogyan határozza el magát végül?*

Politikai dráma?

Említettük, hogy a *Bánk bán* sikerének kulcsa az volt, hogy az 1840-es évek nézői megtalálták benne a nemzeti sorskérdéseket. Bánk bánba beleláthatták a fennálló hatalommal kezdetben lojális, majd később szembeszálló magyarságot, Tiborcot pedig a magyar nép képviselőjének értelmezheték. A *Bánk bán befogadástörténetét* ► meghatározza ez az értelmezés.

Ha azonban nem nemzeti-politikai nézőpontból vizsgáljuk, a *Bánk bán* arról is szólni tud, amiről minden jó dráma: a folyamatosan változó emberi viszonyokról. Cselekménye ugyanis elsősorban a szereplők, főleg a főhős, Bánk lelkében bonyolódik.

Bánkot – mint már említettük – a családi sérelem és a nemzeti elégedetlenség összefonódva mozgatja. Megfigyelhető a darab szerkezetén, hogy Katona éppen ezzel késlelteti hőse cselekvését: mire elhatározásra jutna az egyik ügyben, szemé elé tolakodik a másik, így hosszú ideig sem a politikai, sem a magánéleti konfliktusban nem tud lépni. Petur tanácskozására készülve a politikára kellene összpontosítania, ám a Melinda jelszó s Petur célzása („*Te is bele vagy keverve*”) máris megosztja figyelmét. Míg féltékenysége első mozdulásait próbálná legyőzni, Tiborc beszél hozzá, a tanácskozás végén viszont Biberach tereli vissza a Melinda-ügyhöz. Tiborc másodszor is a legrosszabbkor jön: a szenvedélyes veszekedés után szinte komikusan hat naiv köszönése: jó reggelt. Így keverednek kihívásai mindvégig: a királyné fogadótermében éppúgy, mint a király előtti magyarázatadás során (épp akkor hozzák felesége holttestét).

Hamleti vívódás

Bánk viselkedése a hamleti bizonytalanságra emlékeztet. Négy felvonáson keresztül szinte a legpasszívabb karakter. Már a legelső alkalommal lecsaphatna

▲ Lendvay Márton Bánk bán szerepében

a feleségét hiába ostromló Ottóra: ő azonban „megijedve szédeleg ki”. Peturéknak sem ad iránymutatást, csak annyit mond: maradjanak együtt. Ki tudja, érthet-e valami konkrétumot azon is, amikor Tiborcot biztatja: „*él még Bánk!*”. Nem ő keresi fel a királynét sem (az hívhatja magához), s talán le sem számolna vele, ha Gertrudis nem ragad tört.

Idővel vesszük csak észre, hogy Bánk tétovázása mögött épp az intellektusa áll. Határozatlan ugyan, de csak azért, amiért Hamlet. Mert túl sokat tud, mert többet megért, mint a többiek, s átlátja a problémák bonyo-

lultságát. Látja az ország tragikus helyzetét, de számol az esetleges harc ártatlan áldozataival, a király fájdalomával, még Gertrudisban is megéri, hogy ő éppúgy szereti hazáját, mint a magyarok az övékét. Mennyivel egyszerűbb dolga van a nagyhangú Peturnak: ő nem tépelődik, csak tombol, s ha kiadta mérgét, egyszerre le is csendesedik. Bánkot ez a négy felvonáson át visszafojtott indulat teszi gyilkossá. Ha nem lenne oly fegyelmezett szinte mindvégig, a legfeszültebb órákban is, aligha robbanna benne a feszültség ekkorát a végén.

„A szerelme-féltő Bánk bán”

Az *Első szakaszban* Petur biztos abban, hogy felesége jó hírével felzaklathatja Bánkot, és várható dühét kihasználva az összeesküvés mellé állíthatja. Ez azzal szembesíti a nézőt, hogy Bánk egyszerre erős, hatalmas, befolyásos, ugyanakkor szerelmében sebezhető. Ugyanerre utal később Bánk és Tiborc jelenete is. Tiborc saját nyomorúságáról szeretne beszélni, de Bánk szerelmi kétségbeesésében egyáltalán nem tud figyelni rá. Miközben Bánk egyszerre féltékeny, s ugyanakkor dühös magára e féltékenység miatt („*szerelme-féltő Bánk!*”), Tiborc szomorúan veszi tudomásul: „*Nem is figyelmez reám.*”

Bánk szerelmi bizonytalanságához kapcsolható az *Első szakasz* 9–10. jelenete, amelyben Ottó Melindának udvarol. Bánk bán belép egy oldalajtón feldúlt lelkiállapotban, és meglátja, amint Ottó Melinda kezét a homlokához szorítja. Döbönt zavarodottságában az ajtó mögé húzódik. Lecsaphatna Ottóra: ő azonban „megijedve szédeleg ki”, ahelyett, hogy párbajra hívná a gaz csábítót.

Látja, hogy Ottó ostromolja Melindát, de nem tudhatja, bűnös-e ebben a felesége. Szerelmi dilemmájában talán még Melinda félmondatára is van füle, amit kihallgat. „Szép se volt igen”, mondja róla a felesége. Talán jó oka van, ha a feleségem elcsábítható, gondolhatja ez a mindent megértő férfi. Az empátia, a mérlegelés, a mindent megértés intellektuális hőstét is felismerhetjük a vívódó Bánkban.

Fogalmak

befogadástörténet: a mű olvasatainak, értelmezéseinek folyamatosan alakuló története

„Mint vándor a hófúvásokban, úgy
Lelkem, ingadoz határtalan
Kétség között, s eszem egy nagy óceánban
Lebeg, veszejtve minden csillagot.”

(Katona József: *Bánk bán*)

- Csak a határozatlan személyiségű emberek szoktak tévovázni, vagy mindannyiunk számára elkerülhetetlenek az ilyen helyzetek?

Vitassuk meg!

Irány a szöveg!

1. Olvasd el a *Bánk bán* harmadik felvonását! Tekintsd át Melinda és Bánk jelenetét! Rekonstruáld, hogy miként jut el odáig Bánk, hogy megátkozza gyermekét!
2. Tiborc sértő szavakat hall Bánktól. Melyek ezek? Csakugyan neki szólnak?
3. Olvasd el Tiborc panaszát, és gyűjtsd össze a merániak bűneit!
4. Bánk három szavával háromszorosan veszi el Tiborc reményét. Melyek ezek?
5. Miért utasítja el Bánk Tiborc felhívását? Milyen fejleményektől tart? Hol szerepelt már ez az érvrendszer?
6. Milyen magyarázatot kapunk Biberach velejéig romlott jellemének kialakulására?

Bánk vívódásai során önmagát is keresi, önmagát is meg akarja érteni. Azt kutatja, milyen ember ő, mi az, ami élete során ráarakódott erre a személyiségre, és hogyan hánthatná le magáról ezeket a rétegeket.

A motívummal rokonítható mai vers (Lackfi János: *Magam magam*) szintén a személyiség határait kutatja: meddig terjedek én magam, mi a legbensőbb énem, és milyen rétegek vesznek körül. Olvasd el Lackfi János versét, majd írd róla értelmező esszét ezzel a címmel: **Önmagunk keresése!**

Írásodban vedd figyelembe az alábbi szempontokat is:

- Van-e egyedisége a vers szerint a legbensőbb ének?
- Hogyan rakódnak rá a személyiségvonások?
- Miként értelmezted a szőnyegmetaforát, a tipli-hasonlatot?
- Mire utalhat, hogy hátunkon cipeljük önmagunkat, egyéniségünket, adottságainkat?

ÉRTELMEZÉS

Jelenet a *Bánk bán* című operafilmből (rendezte: Kael Csaba, 2002)

A Bánk bán szereplői

A színházi szerepek mindegyike bizonyos szerepkörbe tartozik. Ez voltaképp a színész alkatának, belső és külső tulajdonságainak leginkább megfelelő szerepek típuscsoportja. Szerepkörnek nevezhető például az intrikus, a cselző is, aki a cselekmény fordulatait tudatosan, de lehetőségeihez mérten titokban alakítja, irányítja. A naiva ugyancsak sajátos szerepkör, fiatal nők játsszák, többnyire egyszerű gondolkodású lányokat alakítva.

- ▶ *Te elvállalnád egy ellenszenves karakter megformálását, ha színész, színésznő lennél? Mit gondolsz, miért vállalnak el ilyen szerepet a színészek? Miért nem utasítják vissza az ellenszenves alakok megjelenítését?*

A király és köre

A mű szereplői három csoportba oszthatók: Bánk és köre, Endre és köre, valamint Gertrudis és köre. Endre köré tartozik Myska bán (a királyfiak nevelője), Solom mester (Myska fia). Ők értelemszerűen királyukat és annak családját védik, így szükségképpen szembekerülnek Bánkkal és Peturral.

II. Endre alakja kidolgozatlan; egyetlen vonása a nemeslelkűség. Felesége fölött érzett gyászát éppoly méltósággal éli át, mint a kegyelemgyakorlást – de hogy ezen túl milyen ember, nemigen lehet megmondani. Az uralkodó nem lehet gonosz – csendül ki Katona darabjából –, csak a környezete, a tanácsadói. Úgy érezhetjük, okos is, legalábbis annak kell lennie, ha így tud uralkodni indulatán, s ilyen pontosan fel tudja mérni az erőviszonyokat.

Bánk köre

Bánkról az előző leckében már részletesen szóltunk. Az ő körébe tartozik Melinda, Petur, Mihál, Simon és Tiborc. Mindannyian elnyomottak. Tiborc a mű **politikai drámaként** ▶ való értelmezésének egyik kulcsfigurája. Öreg parasztember, büszke jobbág. Idealizált személye egy társadalmi típust jelenít meg: a küszködő, de nem lázadó magyar népet képviseli. Szövetsége Bánkkal szimbolikusan értelmezhető: a reformkori nemesség képes megérteni és enyhíteni a parasztság problémáit. Ezért is válhatott Tiborc legenda alakká, a mű politikai értelmezésének kulcsfigurájává. Dramaturgiai szerepe is jelentős: az ő szerepeltetése ad súlyt a Bánkra nehezedő közéleti elvárásoknak.

Petur ellenszenves figura, Bánk negatív ellenpólusa. Képes befolyásolni, irányítani az embereket, Bánkot is manipulálja. Értékrendjének torz voltát jelzi, hogy bár hű a királyhoz, a király gyermekei, a trónörökösök ellen merényletre is képes lenne.

▲ *Katona József: Bánk bán (Szabó Gabi Gertrudis, Gidró Katalin Melinda, Nagy Csongor Zsolt Bánk bán szerepében, Szegedi Nemzeti Színház, 2013, rendező: Bodolay Géza)*

Bánk felesége, Melinda büszkén és határozottan szegül szembe Ottóval. Erkölcsei tartása, férje iránti tisztellete, szerelme lehetetlenné teszik, hogy Ottó elcsábítsa. Aztán az italába csempészett ajzószer hatása alatt mégis Ottóé lesz. Így válik tragikus sorsú áldozattá. Meggyalázása és férje ridegsége miatt megőrül. Halála tetőzi be Bánk világának összeomlását. Dialógusa a királynéval a *Negyedik szakaszban* talán a darab leginkább Shakespeare-re emlékeztető része. Furcsa beszéde, félig örült, félig a valóságra reflektáló szavai a *Hamlet* világát idézik. Az örületbe hajszolt Ophelia magyar utóda ő.

Gertrudis és köre

Gertrudis maga a megtettesült erély, aktivitás, elszántság. Szinte mindenkit ő mozgat a darabban. Peturékát az ő politikája teszi lázadókká, Ottó az ő biztatására tart ki a már-már feladott csábítási terv mellett. Ő hívja magához Bánkot, ő kéri rajta számon viselkedését, pedig épp neki kellene számot adnia tetteiről.

Bánk is miatta fordul ki önmagából. Ő teszi a házasságában megtaposott, nemzetiségében megalázott férfit gyilkossá, mégpedig azzal, hogy elzár előle minden visszalépési lehetőséget: a követet tömlöcbe vet-

teti, az öccsét futni hagyja, Bánkot még a halála előtti percekben is sértegeti. Nemcsak szó szerinti értelemben származik Gertrudistól a tör, amellyel ledöfik.

Gertrudis köréhez Ottó, Biberach és Izidóra tartozik. Mindenben a királynét, illetve a merániakat támogatják. Biberach ugyanakkor kettős játékot játszik, hiszen Bánknak is beszámol a történekről. Ott van a haza – vallja –, ahol a haszon. Vélekedése szerint a született nagyuraké az igazi felelősség, akik könnyen hirtetnek jó erkölcsöt, hisz nem szorulnak rá bűnnel, helyelkedéssel, köpönyegforgatással szerzett előnyökre.

Fogalmak

politikai dráma: olyan drámai mű, amelynek középpontjában a hatalom kérdése, hatalom és egyén viszonya, hatalom és erkölcs összeütközése áll

A közveszélyes Ottó, s a nálánál jobb „vonzó ideált” nem találó Izidóra a darab két ostoba szereplője. Utóbbiról Biberach el is mondja a véleményét: „*az ész hibázik, a fejecske kong*”.

A lánynak Gertrudishoz intézett szavai aztán – a negyedik felvonásban – némileg megmagyarázzák „ész nélküliségét”. Hazakéredzkedő mondatait a szentimentalizmus jól ismert elemei járják át: a halálvágy, az irracionális álmodozás, a reménytelen epekedés, a magány felmagasztalása. Izidórában a „szív” kapta meg azt is, ami az „észnek” járt volna.

„Melinda! serkenj fel; hisz' esmeréd
Te Bánkodat – nem ezt akartam én.”

(Katona József: *Bánk bán*)

- Miért különösen tragikus, szomorú ez a mondat? Vajon mit akarhatott valójában Bánk? Mi vezérelte a megbecsületett Melindával szembeni viselkedését? Helyreállíthatta volna családja békéjét? Ha igen, miért, ha nem, miért nem?

Vitassuk meg!

Irány a szöveg!

1. Olvasd el a *Negyedik felvonást*! Mely állam megszerzéséről álmodozik Gertrudis nagyravágyása csúcsaként?
2. Miről árulkodik, hogy a királyné elfelejtette: ő hívatta Bánkot?
3. Hogyan jellemzi Gertrudis Ottót Bánk szemrehányásaira válaszolva?
4. Építsd fel lépésről lépésre, mi vezetett a gyilkossághoz! Bánk és a királynő utolsó beszélgetéséből gyűjtsd ki az ebben eligazító kulcsszavakat!
5. Olvasd el az *Ötödik felvonást*! Ki az igazi gyilkos Bánk szerint? Kit vagy mit ölt meg?
6. Miért nem fél Bánk a királytól?
7. Kik biztatják Endrét a büntetésről való lemondásra?
8. Miért nem bünteti meg a király Bánkot? Nevez meg három okot!

Tiborc alakja a társadalom számkivetettjeit hozza a darabba: a nincsteleneket, a perifériákon élőket. Ma is vannak ilyen rétegek, az ő világukba enged bepillantást Halász Margit műve (*A kétfejű madár*).

Olvasd el Halász Margit írásának részletét, majd írd érvelő esszét ezzel a címmel: **Mit tehetne a társadalom a leszakadó rétegekért?**

Írásodban vedd figyelembe a következő szempontokat is!

- Cigányprobléma-e a szegénység-probléma?
- Milyen rétegek veszélyeztetettek a romák mellett?
- Mit tehetne az állam?
- Mit tehetnék én a magam szűk körében?

ÉRVELÉS

Halász Margit (1964–)

